

Другого дня на сніданок подавали дуже смачні пиріжки, раки і баранячі котлети; і поки їли, приходив нагору куховар Никанор довідатися, до гості бажають на обід. Це був чоловік, середній на зріст, з пухлим обличчям і маленькими очима, бритий, і здавалося, що вуса в нього були не бриті, а вискубані.

Альохін розповів, що вродлива Пелагея була закохана в цього куховара. Через те, що він був п'яниця і буйної вдачі, то вона не хотіла за нього заміж, а погоджувалася жити так. Він же був дуже побожний, і релігійні переконання не дозволяли йому жити так; він вимагав, щоб вона йшла за нього, і інакше не хотів, і лаяв її, коли бував п'яний, і навіть бив. Коли він бував п'яний, вона ховалася нагорі і ридала, і тоді Альохін і наймичка не викодили з дому, щоб захистити її в разі потреби.

Стали говорити про кохання.

— Як зароджується кохання,— сказав Альохін,— чому Пелагея не покохала кого-небудь іншого, ближчого їй по її душевних і зовнішніх якостях, а покохала саме Никанора, цього мурла,— тут у нас усі звуть його мурлом, оскільки в коханні важить питання особистого щастя — все це невідомо, і про все це можна трактувати як завгодно. Досі про кохання була сказана тільки одна незаперечна правда, саме, що "тайна сія велика єсть", а все інше, що писали і говорили про кохання, було не розв'язанням, а тільки постановкою питань, які так і лишалися нерозв'язаними. Те пояснення, яке, здавалося б, придатне для одного випадку, вже не придатне для десятиох інших, і найкраще, по-моєму,— це пояснювати кожний випадок окремо, не намагаючись узагальнювати. Треба, як кажуть лікарі, індивідуалізувати кожний окремий випадок.

— Цілком вірно,— погодився Буркін.

— Ми, росіяни, порядні люди, маємо пристрась до цих питань, що лишаяться нерозв'язаними. Здебільшого кохання поетизують,

прикрашають його трояндами, солов'ями, ми ж, росіяни, прикрашаємо наше кохання цими згубними питаннями і до того ж вибираємо з них найнецікавіші. В Москві, коли я ще був студентом, у мене була коханка, мила дама, яка щоразу, коли я тримав її в обіймах, думала про те, скільки я видаватиму їй на місяць і чому тепер яловичина за фунт. Так і ми, коли кохаємо, то не перестаємо задавати собі питання: чесно це чи не чесно, розумно чи безглуздо, до чого приведе це кохання і так далі. Добре це чи ні, я не знаю, але що це заважає, не задовольняє, дратує — це я знаю.

Було схоже, що він хоче про щось розповісти. У людей, які живуть самотньо, завжди буває на душі що-небудь таке, про що вони охоче б розповіли. В місті холостяки навмисно ходять у баню і в ресторани, щоб тільки поговорити, і іноді розповідають банщикам чи офіціантам дуже цікаві історії, в селі ж вони звичайно виливають душу перед своїми гостями. Тепер у вікна було видно сіре небо і дерева, мокрі від дощу, в таку погоду нікуди було подітися і нічого більше не лишалося, як тільки розказувати й слухати.

— Я живу в Соф'їні і господарюю вже давно,— почав Альохін,— відтоді, як скінчив університет. За вихованням я білоручка, за нахилами — кабінетна людина, але на маєтку, коли я приїхав сюди, був великий борг, і оскільки батько мій заборгував почасти тому, що багато витрачав на мою освіту, я вирішив, що не поїду звідси і працюватиму, поки не сплачу цього боргу. Я вирішив так і почав тут працювати, признаюся, не без

деякої огиди. Тутешня земля дає небагато, і, щоб сільське господарство не давало збитків, треба користуватися працею кріпосних чи найманих батраків, що майже однаково, або ж господарювати на селянський лад тобто працювати в полі самому із своєю сім'єю. Середини тут немає. Але я тоді не вдавався в такі подробиці: я не лишав у спокої жодного клептика землі, я зганяв усіх мужиків і бабів із сусідніх сіл, робота в мене тут кипіла шалена; я сам теж орав, сіяв, косив і при цьому нудився і гидливо морщився, як сільський кіт, який з голоду їсть на

городі огірки; тіло моє боліло, і я спав на ходу. Спочатку мені здавалося, що це робоче життя я можу легко помирити зі своїми культурними звичками, для цього треба тільки, думав я, додержуватися в житті певного зовнішнього порядку. Я оселився тут нагорі, в парадних кімнатах, і завів так, що після сніданку і обіду мені подавали кофе з лікерами, і, лягаючи спати, я читав на ніч "Вестник Европы". Та якось прийшов наш батюшка, отець Іван, і за одним разом випив усі мої лікери; і "Вестник Европы" пішов теж до попівен, бо влітку, особливо під час косовиці, я не встигав добратися до своєї постелі і засинав у сараї, в санях чи де-небудь в лісовій сторожці,— яке вже тут читання? Я потроху перебрався вниз, став обідати в людській кухні, і з колишніх розкошів у мене лишилися тільки всі ці слуги, які ще служили моєму батькові і яких звільнити мені було б боляче.

У перші ж роки мене тут обрали на почесного мирового суддю. Коли —не-коли доводилося наїжджати в місто і брати участь у засіданнях з їзду і окружного суду, і це мене розважало. Коли поживеш тут безвиїзне місяців два-три, особливо зимою, то зрештою починаєш тужити за чорним сюртуком. А в окружному суді були і сюртуки, і мундири, і фраки, все юристи, люди, що дістали загальну освіту; було з ким поговорити. Після спання в санях, після людської кухні сидіти в кріслі, в чистій білизні, в легких черевиках, з ланцюжком на грудях — це така розкіш!

У місті мене приймали привітно, я охоче знайомився. І з усіх знайомств найсоліднішим і, правду кажучи, найприємнішим для мене було знайомство з Лугановичем, товаришем голови окружного суду. Його ви знаєте обидва: наймиліша особа. Це було саме після знаменитої справи підпалювачів; розгляд тривав два дні, ми були стомлені. Луганович подивився на мене і сказав:

— Знаєте що? Ходімо до мене обідати.

Це було несподівано, бо з Лугановичем я був знайомий мало, тільки офіційно, і ні разу в нього не був. Я тільки на хвилину зайшов до себе в номер, щоб переодягнутися, і подався на обід. І тут мені трапилася

нагода познайомитися з Анною Олексіївною, дружиною Лугановича. Тоді вона була ще дуже молода, не більше двадцяти двох років, і за півроку до того в неї народилася перша дитина. Справа минула, і тепер би мені важко було визначити, що власне в ній було такого надзвичайного, що мені так сподобалося в ній, тоді ж за обідом для мене все було цілком ясно; я бачив жінку молоду, прекрасну, добру, інтелігентну, чарівну, жінку, якої я раніш ніколи не зустрічав; і відразу я відчув у ній істоту близьку, вже знайому, наче це обличчя, ці привітні, розумні очі я бачив уже колись в дитинстві, в альбомі, який лежав на комоді в моєї матері.

У справі підпалювачів обвинуватили чотирьох євреїв, визнали, що це була зграя і, по-моєму, зовсім необґрунтоване. Під час обіду я дуже хвилювався, мені було тяжко, і вже не пам'ятаю, що я казав, тільки Анна Олексіївна все похитувала головою і казала чоловікові:

— Дмитро, як же це так?

Луганович — це добряга, один з тих простодушних людей, які міцно дотримуються думки, що коли людина потрапила під суд, то, значить, вона винувата, і що висловлювати сумнів у правильності вироку можна не інакше, як у законному порядку, на папері, але ніяк не під час обіду і не в приватній розмові.

— Ми з вами не підпалювали,— казав він лагідно,— і от нас же не судять, не садовлять у тюрму.

І обоє, чоловік і дружина, старалися, щоб я якнайбільше їв і пив; з деяких дрібниць, з того, наприклад, як обоє вони разом варили кофе, і з того, як вони розуміли одне одного з півслова, я міг зробити висновок, що ясивуть вони мирно, благополучно, і що вони раді гостеві. Після обіду грали на роялі в чотири руки, потім стало темно, і я поїхав до себе. Це було на початку весни. Потім усе літо провів я в Соф'їні безвиїзне, і мені не було часу навіть подумати про місто, але спогад про струнку біляву

жінку лишався в мені всі дні; я не думав про неї, але наче легка тінь лежала на моїй душі.

Пізньої осені в місті був спектакль з благодійною метою. Входжу я в губернаторську ложу (мене запросили туди в антракті), дивлюся — поруч з губернаторшею Анна Олексіївна, і знову те ж саме непереборне захоплююче враження краси і милих ласкавих очей, і знову те саме почуття близькості.

Ми сиділи поруч; потім ходили в фойє.

— Ви схудли,— сказала вона.— Ви були хворі?

— Так. У мене простуджене плече, і в дощову погоду я погано сплю.

— У вас поганий вигляд. Тоді, навесні, коли ви приходили обідати, ви були молодшим, бадьорішим. Ви тоді були в захваті і багато говорили, були дуже цікаві, і, признаюсь, я навіть захопилася вами трошки. Чомусь часто на протязі літа я згадувала вас, і сьогодні, коли я збиралася в театр, мені здавалося, що я вас побачу.

І вона засміялася.

— Але сьогодні у вас поганий вигляд,— повторила вона.— Це вас старить.

Другого дня я снідав у Лугановичів; після сніданку вони поїхали до себе на дачу, щоб розпорядитися там на зиму, і я з ними. З ними ж повернувся в місто і опівночі пив у них чай в тихій, сімейній обстановці, коли горів камін, і молода мати весь час виходила поглянути, чи спить її дівчинка. І після цього щоразу, коли я приїздив, неодмінно бував у Лугановичів. До мене звикли, і я звик. Звичайно заходив я запросто, як своя людина.

— Хто там? — чувся з далеких кімнат протяжний голос, який здавався мені таким чарівним.

— Це Павло Костянтинович,— відповідала покоївка чи няня.

Анна Олексіївна виходила до мене із заклопотаним обличчям і кожного разу питала:

— Чому вас так довго не було? Трапилося що-небудь? Її погляд, красива, благородна рука, яку вона подавала мені, її домашнє плаття, зачіска, голос, кроки кожного разу справляли на мене все те саме враження чогось нового, надзвичайного в моєму житті і важливого. Ми розмовляли подовгу і подовгу мовчали, думаючи кожне про своє, або ж вона грала мені на роялі. Якщо ж нікого не було дома, то я лишався і чекав, розмовляв з нянею, грався з дитиною або ж у кабінеті лежав на турецькому дивані і читав газету, а коли Анна Олексіївна поверталася, то я зустрічав її у передпокої, брав від неї її покупки, і чомусь кожного разу ці покупки я ніс з такою любов'ю, з такою урочистістю, немов хлопчик.

Є приказка: не мала баба клопоту, то купила порося. Не мали Лугановичі клопоту, то здружилися вони зі мною. Якщо я довго не приїздив у місто, то, значить, я був хворий або що-небудь трапилося зі мною, і вони обоє дуже непокоїлися. Вони непокоїлися, що я, освічена людина, яка знає інші мови, замість того, щоб займатися наукою чи літературною працею, живу в селі, кручуся, як білка в колесі, багато працюю, але завжди без копійки, їм здавалося, що я страждаю і, якщо я говорю, сміюся, то тільки для того, щоб приховати свої страждання, і навіть у веселі хвилини, коли мені було добре, я почував на собі їхні допитливі погляди. Вони були особливо зворушливі, коли мені й справді доводилося тяжко, коли мене утискував який-небудь кредитор чи не вистачало грошей для термінового платежу; обоє, чоловік і дружина, шепотілися біля вікна, потім він підходив до мене і з серйозним обличчям казав:

— Якщо ви, Павло Костянтиновичу, зараз маєте потребу в грошах, то я і дружина просимо вас не соромитися і взяти у нас.

І вуха червоніли в нього від хвилювання. А траплялося, що, точнісінько так само пошептавшись біля вікна, він підходив до мене, з червоними вухами, і казав:

— Я і дружина дуже просимо вас прийняти від нас ось цей подарунок.

І подавав запонки, портсигар чи лампу, і я за це присилав їм з села

різану птицю, масло і квіти. До речі сказати, обоє вони були заможні люди. Спочатку я часто позичав і був не дуже перебірливий, позичав де тільки можливо, але ніякі сили не примусили б мене взяти у Лугановичів. Та що говорити про це!

Я був нещасливий. І дома, і в полі, і в сараї я думав про неї, я намагався зрозуміти таємницю молодой гарной, розумной жінки, яка виходить за нецікавого чоловіка, майже за старика (чоловікові було понад сорок років), має від нього дітей,— зрозуміти таємницю цього нецікавого чоловіка, добряги, простака, який міркує з такою нудною розсудливістю, на балах і вечірках тримається біля солідних людей, млявий, непотрібний, з покірливим, байдужим виразом, наче його привели сюди продавати, який вірить, проте, в своє право бути щасливим, мати від неї дітей; і я все намагався зрозуміти, чому вона зустрілася саме йому, а не мені, і для чого це потрібно було, щоб у нашому житті сталася така жахлива помилка.

А приїжджаючи в місто, я кожного разу бачив по її очах, що вона чекала мене; і вона сама признавалася мені, що іще зранку в неї було якесь особливе почуття, вона вгадувала, що я приїду. Ми подовгу говорили, мовчали, але ми не признавалися одне одному в нашому коханні і приховували його боязко, ревниво. Ми боялися всього, що могло б викрити нашу таємницю нам же самим. Я кохав ніжно, глибоко, але я

міркував, я питав себе, до чого може довести наше кохання, якщо у нас невивистачить сил боротися з ним; мені здавалося неймовірним, що це моє тихе, сумне кохання раптом грубо обірве щасливий хід життя її чоловіка, дітей, всього цього дому, де мене так любили і де мені так вірили. Чи чесно це? Вона пішла б за мною, але куди? Куди б я міг забрати її? Інше діло, коли б у мене було гарне, цікаве життя, коли б я, наприклад, боровся, за визволення батьківщини чи був знаменитим ученим, артистом, художником, а то ж з однієї звичайної, буденної обстановки довелося б потягти її в іншу, таку ж саму або ще більш буденну. І чи довго б тривало наше щастя? Що було б з нею на випадок моєї хвороби, смерті, чи просто, коли б ми розлюбили одне одного?

І вона, мабуть, міркувала так само. Вона думала про чоловіка, про дітей, про свою матір, яка любила її чоловіка, як сина. Коли б вона віддалася своєму почуттю, то довелося би брехати або казати правду, а в її становищі те і друге було б однаково страшним і незручним. І її мучило питання: чи дасть мені щастя її кохання, чи не ускладнить воно мого життя, і без того важкого, повного всіляких нещасть? Їй здавалося, що вона вже не досить молода для мене, не досить працьовита і енергійна, щоб почати нове життя, і вона сама часто говорила з чоловіком про те, що мені треба одружитися з розумною, достойною дівчиною, яка була б доброю хазяйкою, помічницею, і зараз же додавала, що в усьому місті навряд чи знайдеться така дівчина.

Тимчасом роки минали. У Анни Олексіївни було вже двоє дітей. Коли я приходив до Лугановичів, наймичка посміхалася привітно, діти вигукували, що прийшов дядя Павло Костянтинович і вішалися мені на шию; всі раділи. Не розуміли, що діялося в моїй душі, і думали, що я теж радію. Всі бачили в мені благородну істоту. І дорослі, і діти відчували, що по кімнаті ходить благородна істота, і це вносило в їхнє ставлення до мене якусь особливу чарівність, наче при мені і їхнє життя було чистіше і красивіше. Я і Анна Олексіївна ходили разом в театр, кожного разу пішки; ми сиділи в кріслах поруч, плечі наші торкалися, я мовчки брав з її рук бінокль і в цей час почував, що вона близька мені, що вона моя, що нам не можна одному без одного, але через якесь дивне непорозуміння,

вийшовши з театру, ми кожного разу прощалися і розходилися, як чужі. В місті вже говорили про нас бозна-що, та з усього, що говорили, не було жодного слова правди.

За останні роки Анна Олексіївна стала частіше виїжджати то до матері, то до сестри; у неї вже бував поганий настрій, з'являлося усвідомлення незадовільного, зіпсованого життя, коли не хотілося бачити ні чоловіка, ні дітей. Вона вже лікувала розладнані нерви.

Ми мовчали, і всі мовчали, а при сторонніх вона почувала якесь дивне роздратовання проти Мене; про що б я не говорив, вона не погоджувалася зі мною, і якщо я сперечався, то вона ставала на бік мого супротивника. Коли я упускав що-небудь, то вона казала холодно:

— Поздоровляю вас.

Якщо, ідучи з нею в театр, я забував взяти бінокль, то потім вона казала:

— Я так і знала, що ви забудете.

На щастя чи на нещастя, в нашому житті не буває нічого, що не кінчалося б рано чи пізно. Настав час розлуки через те, що Лугановича призначили головою в одній із західних губерній. Треба було продавати меблі, коней, дачу. Коли їздили на дачу й потім поверталися і оглядалися, Щоб востаннє поглянути на сад, на зелену покрівлю, то було всім сумно, і я розумів, що настав час прощатися не з однією тільки дачею. Було вирішено, що наприкінці серпня ми проводимо Анну Олексіївну в Крим, куди посилали її лікарі, а трохи згодом поїде Луганович з дітьми в свою західну губернію.

Ми проводжали Анну Олексіївну великою юрбою. Коли вона вже попрощалася з чоловіком і дітьми і до третього дзвоника лишалася одна мить, я вбіг до неї в купе покласти на полицю якусь з її корзинок, що її

вона трохи не забула; і треба було попрощатися. Коли тут, в купе, погляди наші зустрілися, душевні сили покинули нас обох, я обняв її, вона пригорнулася обличчям до моїх грудей, і сльози потекли з очей; цілуючи її обличчя, плечі, руки, мокрі від сліз,— о, які ми були з нею нещасні! — я признався їй в своєму коханні, і з пекучим болем в серці я зрозумів, яке непотрібне, дріб'язкове і яке обманливе було все те, що нам заважало кохати. Я зрозумів, що коли кохаєш, то в своїх міркуваннях про це кохання треба виходити від вищого, від важливішого, ніж щастя чи нещастя, гріх чи добродетель в їхньому звичайному розумінні, або не треба міркувати зовсім.

Я поцілував востаннє, потиснув руку, і ми розлучилися — назавжди. Поїзд уже йшов. Я сів в сусідньому купе,— воно було безлюдне, і до першої станції сидів тут і плакав. Потім пішов до себе в Соф'їно пішки...

Поки Альохін розповідав, дощ ущух і виглянуло сонце. Буркін і Іван Іванович вийшли на балкон; звідси був чудовий вид на сад і на плесо, яке тепер на сонці блищало, мов дзеркало. Вони милувалися і в той же час шкодували, що цей чоловік з добрими, розумними очима, який розповідав їм з такою щирістю, насправді крутився тут, в цьому величезному маєтку, як білка в колесі, а не займався наукою або чим-небудь іншим, що робило б його життя приємнішим, і вони думали про те, яке, мабуть, скорботне обличчя було в молодій дами, коли він прощався з нею в купе і цілував її обличчя і плечі.

Обидва вони зустрічали її в місті, а Буркін був навіть знайомий з нею і вважав її красунею.

Переклад з російської І. Буше